Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, 57
Warszawa 2022
Article No. 2679

Citation:

Шумицька, Г. (2022). Феномен мовної політики в українській соціолінгвістичній традиції: Підходи до його аналізу в регіональному вимірі. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, 57*, Article 2679. https://doi.org/10.11649/sfps.2679

Shumyts′ka, H. (2022). Fenomen movnoï polityky v ukraïns′kiï sotsiolinhvistychniĭ tradytsiï: Pidkhody do ïoho analizu v rehional′nomu vymiri. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, 57*, Article 2679. https://doi.org/10.11649/sfps.2679

DOI: 10.11649/sfps.2679

Галина Шумицька
(Ужгородський національний університет,
Ужгород)

Феномен мовної політики в українській соціолінгвістичній традиції: підходи до його аналізу в регіональному вимірі

Досліджуючи феномен мовної політики, науковці вказують на його складність і багатогранність, а також залежність від базових принципів функціонування держави. Як зауважує Людмила Ткач, у працях Лариси Масенко вперше в українському мовознавстві проаналізовано ті періоди в історії нівелювання соціальних функцій української мови та самої її структури, що припали на добу сталінського Великого терору, а згодом кількома хвилями здіймалися то в часи брежнєвського застою, то навіть у новітні часи незалежної Української держави (Ткач, 2012, с. 69). Л. Масенко вважає мовну політику найважливішим складником національної політики, наголошуючи, що її спрямування і форми впровадження зумовлює суспільно-політичний лад країни, режим правління, міжетнічні відносини в соціумі (Масенко, 2010, с. 132).

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2022.
Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk]

З огляду на те, що в науковій літературі поряд із терміном *мовна політика* вживаються такі терміноназви, як *мовне будівництво*, *мовне планування*, *мовний менеджмент*, роль держави в цих процесах очевидна, якими б вони не були: конструктивними, спрямованими на зміцнення комунікативних і соціальних можливостей конкретних мов, чи деструктивними, коли вживання мови обмежується або й забороняється. Щодо політики «відсутності мовної політики» серед дослідників висловлюється й така думка: неприйняття явних рішень на державному рівні не означає відсутності політики – вона може бути й неявною (Кулик, 2021, с. 6). При цьому часто наводиться приклад мовної політики Сполучених Штатів Америки, де англійська має офіційний статус у багатьох штатах, але не в усій федеративній державі, оскільки немає відповідного законодавчого рішення про державну мову.

З іншого боку, на потребу активної участі держави у випрацюванні мовної політики та її реалізації навіть у бездержавних умовах указує Іван Огієнко: «Через те, що рідна мова – найголовніший ґрунт, на якім духовно зростає й цвіте нація, рідномовна політика – це найважніша політика всякого народу» (Огієнко, 1994, с. 5).

Окреслюючи поняття «мовна політика» в найширшому значенні, тобто як свідомий вплив суспільства на функціонування мови чи мов, Оксана Данилевська звертає увагу на те, що впродовж останнього часу інтерес до мовної політики невпинно зростає, а події радянського періоду переконливо доводять тезу про дієвість мовної державної політики, якщо вона є спланованою, підпорядкованою конкретній меті та контрольованою (Данилевська, 2009, с. 21). І це стосується не тільки українських постколоніальних реалій: Любов Лазаренко зауважує, що світ нині переймається мовнополітичними проблемами більш жваво, ніж будь-коли, мабуть, дійшовши усвідомлення не тільки цінності кожної мови як неповторного духовного й культурного надбання всього людства, а й надзвичайної їхньої вразливості перед свідомим впливом на мову недалекоглядних політиків (Лазаренко, 2002, с. 6). Автори колективної монографії *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом* звертають при цьому увагу на внутрішню суперечливість глобалізаційних процесів у світі:

> З одного боку, відбувається певна соціокультурна уніфікація і міжцивілізаційна акультурація. З другого боку, народи інстинктивно побоюються перспективи свого розчинення в уніфікованому морі і, як за рятівне коло, хапаються за риси своєї ідентичності, прагнучи всіляко їх зберегти. А найви-

> разнішою етнічною ознакою є мова: вона підтверджує факт існування народу навіть тоді, коли змінюються його зовнішність, повсякденний побут, стиль життя, конфесійна належність тощо (*Мовна ситуація в Україні*, 2008, с. 5).

Саме поняття «мовна політика» науковці відносять до багатозначних з огляду на кілька чинників: міждисциплінарний характер терміна, функційну багатоаспектність мови, прагнення акцентувати увагу на лінгвістичному оцінно-нормативному аспекті поняття, що, зрештою, уможливлює дослідження явищ мовної політики в площині прескриптивної лінгвістики (Данилевська, 2009, с. 26). В україністиці прескриптивний підхід до вивчення мови ґрунтовно розглянутий у монографії Галини Яворської *Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада* (Яворська, 2000).

Пропонуючи термінологічне окреслення найважливіших соціолінгвістичних категорій, Галина Мацюк зауважує, що універсальне значення терміна *мовна політика* сформулювати важко ще й тому, що в різних країнах послуговуються різними його відповідниками. На Світовому конгресі з мовних політик, що відбувся в Барселоні 16–20 квітня 2002 р., було вироблено таке його визначення: «Сукупність інструментів, які певна мовна група виробляє й застосовує з метою врегулювання мовного розмаїття» (Мацюк, 2009, с. 37). Відповідно мовна політика, в епіцентрі якої перебувають складні національно-мовні проблеми, виражає методологічні та соціальні основи конкретної державно-політичної системи: держави здійснюють внутрішню мовну політику, скеровану на підтримку функцій державної мови та мов меншин, і зовнішню, що визначає функції державної мови за межами власної території (Мацюк, 2009, с. 37).

Висвітлюючи етапи мовної політики в Україні, починаючи від періоду СРСР і до мовної ситуації в незалежній державі, Г. Мацюк акцентує увагу на змісті категорії «свідомий вплив на розвиток мови» щодо української мовної дійсності (Мацюк, 2009, сс. 119–135). Зазначена дослідниця наполягає, що термін, який почав функціонувати з 1935 р. у контексті Празької лінгвістичної школи, позначаючи систему кодифікаційних заходів, скерованих на підтримку функцій мови в суспільстві, слід розглядати в одному парадигморяді з такими соціолінгвістичними назвами, як *мовна політика*, *мовна ситуація*, *мовне питання* тощо, покликаючись при цьому на Вільгельма фон Гумбольдта, який визнавав суспільний вплив на мову, маючи на увазі її розвиток та удосконалення внаслідок дії зовнішніх чинників (Мацюк, 2009, сс. 119–120). Категорія «свідомий вплив

на розвиток української мови» виразно ілюструє, як радянська держава використовувала свої важелі задля підтримки або згортання функцій української мови в суспільстві, – висновує науковиця (Мацюк, 2009, с. 135).

Отже, розглядаючи термін *мовна політика* в системі термінологічно-поняттєвої парадигми, можна стверджувати, що в сучасній соціолінгвістиці переважає напрям, згідно з яким мовну політику витлумачують як сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні (Брицин, 2004, с. 357), тобто свідомий вплив суспільства на мову, що має вияв у регулюванні сфер функціонування мов у соціумі і здійснюється за посередництвом носіїв мови. Заходи мовної політики спонукають мовців зробити вибір на користь тієї або тієї мови в конкретній комунікативній ситуації чи вибрати з кількох варіантів норми певний, що зрештою спричиняє зсуви в мовній ситуації (Данилевська, 2009, с. 30). Звідси випливає, що об'єктом мовної політики є не сама мова, а мовна поведінка її актуальних чи потенційних носіїв, а мовнопланувальні заходи можуть досягти бажаного результату за умови попереднього глибокого вивчення реального стану так званої вихідної мовної ситуації. Саме такий підхід до процесів мовного планування застосовують у західних соціолінгвістичних школах.

Загалом погоджуючись із міркуваннями О. Данилевської про те, що мовна політика – це вплив на мовну ситуацію, який спонукає її розвиватися в певному напрямі (Данилевська, 2009, с. 37), уважаємо, що поряд зі вже усталеним в українській соціолінгвістичній традиції поняттям «мовна ситуація», під яким розуміють «становище, пов'язане із задоволенням комунікативних потреб суспільства за допомогою однієї або кількох мов; форми існування мови або сукупності мов у межах певної спільноти» (Брицин, 2004, с. 361), доцільно послуговуватися терміном *мовнополітична ситуація* з відмінним, на нашу думку, поняттєвим обсягом. Наведімо такі міркування задля аргументації: термін *мовна ситуація* доцільно використовувати, коли йдеться і про загальнодержавний рівень, і про регіональний (параметри мовної ситуації на різних рівнях однакові – масштабуються за географічним принципом: наприклад, можна говорити про кількість носіїв певної мови в регіоні й у державі загалом, про кількість шкіл із певною мовою навчання в регіоні й у державі загалом тощо). А про окрему мовну політику на регіональному рівні навряд чи можна вести мову, оскільки органи місцевого самоврядування не мають повноважень для її провадження, але мають достатньо можливостей, аби,

до прикладу, пригальмовувати загальнодержавні заходи. Отже, мовна політика на державному рівні в певний період може не відповідати мовнополітичній ситуації в конкретному регіоні. Іншими словами, можна говорити про мовну політику **щодо** регіону, але не можна про мовну політику **в** регіоні, оскільки тут не йдеться про суб'єктів мовної політики загальнодержавного рівня. Висновок: під «мовнополітичною ситуацією» розуміємо регіональний вимір загальнодержавної мовної політики.

У цьому контексті суголосно сприймаються думки, висловлені Володимиром Куликом про те, що навіть коли мовну політику розуміють як сукупність дій різних державних структур, це все одно залишає «за кадром» багато інших аспектів, без урахування яких не можна пояснити ні вибір певної позиції в певних ситуаціях, ні успіх чи невдачу в реалізації ухвалених рішень: крім вітчизняних, на мовну поведінку людей впливають також міжнародні організації. Рішення вплинути на мовну поведінку інших людей нерозривно пов'язані з мовною практикою тих, хто намагається вплинути, і тих, на кого цей вплив спрямовується, а також із мовними уявленнями, що відповідну поведінку й відповідні намагання зумовлюють. Мовна політика, зрештою, не обмежується рішеннями та покладеними в їх основу уявленнями про вибір між різними мовами – люди (від урядів до мас-медіа та громадських активістів) повсякчас вибирають (і намагаються вплинути на вибір інших) також між іншими мовними різновидами, граматичними формами й навіть окремими словами (Кулик, 2021, сс. 5–11). Тож аналізуючи «мовнополітичну» ситуацію в конкретному регіоні України чи іншої держави, варто брати до уваги не лише мовне планування в різних ділянках, а й поширені там мовну практику та мовні уявлення.

Ще одним аргументом на користь актуалізації пропонованого поняття, на наш погляд, є думка, висловлена Павлом Гриценком, щодо важливості мовного планування і мовного будівництва в регіонах:

> Завдяки належній і постійній увазі політикуму до проблем мовного життя держави чи окремого регіону можна вчасно та об'єктивно оцінювати стан мовокористування, забезпечувати гармонізацію відносин у суспільстві в мовній сфері чи суттєво сприяти її досягненню. Такі кроки є передумовою сталого розвитку держави, її міцності, піднесення освіти, культури соціуму. Натомість неувага до мовного планування й мовного будівництва держави та функціонування мов у кожному регіоні, недооцінка ваги правильного розв'язання питань мовокористування творять ґрунт для розпалювання конфліктів, маніпулятивного використання мовних питань задля досягнення політичних, економічних і воєнних цілей (Гриценко, 2018, с. 29).

Оскільки неувага до аспектів мовної політики в регіонах є системною проблемою, то і її розв'язання можливе лише за системного підходу.

Тож упровадження в соціолінгвістичний обіг терміна *мовнополітична ситуація*, що й, власне, позначає «мовне планування» і «мовне будівництво» на регіональному рівні, може привернути більше уваги до вивчення регіональних матеріалів за методикою авторського дослідження: аналіз у ретроспективі регіональних нормативно-правових актів, інших документів у їх зіставленні з відповідними законодавчими актами на державному рівні, а також послідовний і систематичний аналіз інформаційного та освітнього простору із застосуванням соціолінгвістичних методів на синхронному зрізі (Шумицька, 2021). Крім того, зауважмо, що мовнополітична ситуація стосується відповідного регіону з урахуванням історичної площини, і цей термін у такому разі охоплюватиме не тільки мовну політику держави, до якої край належав, щодо регіону, а й заходи місцевого рівня, спрямовані на зміну мовної ситуації.

Очевидно, що держава здатна перетворювати мову на ефективне знаряддя для свого зміцнення або ж, навпаки, призводити до кризових ситуацій у суспільстві на ґрунті мовного протистояння. А брак чіткого мовнополітичного вектору в країні, що не мінявся би бодай протягом десятиліття, спорадичність відповідних заходів на його утвердження, формалізація їх у регіонах зі своїми специфічними геополітичними рисами можуть, зрештою, суттєво впливати на мовнополітичну ситуацію: призводити до ситуативного розхитування суспільних настроїв, з одного боку, й бути зручним цілеспрямованим маніпулятивним інструментом, з іншого.

Специфіка мовної політики України ще й у тому, що це не просто пострадянська, а й постколоніальна держава. Тому в незалежній Україні вже тридцять років поспіль гостро стоїть проблема не тільки законодавчого затвердження статусу державної мови (ухвалені в 2017–2019 рр. освітні та мовні закони досі ставляться під сумнів як у країні, так і поза її межами) та вироблення механізмів регулювання її використання – йдеться також про відновлення повноцінного спілкування мовою після століть заборон та «радянізації», етапи якої докладно описано у праці Г. Мацюк (Мацюк, 2009, сс. 111–140) та інших дослідників. Так, Л. Масенко в *Нарисах з соціолінгвістики*, узагальнюючи «здобутки» комуністичного режиму, підкреслює, що, попри крах, йому вдалося сформувати новий тип людини з комплексом «чужинця на своїй землі». Дослідниця зауважує:

> Тривалі процеси асиміляції, розмивання поняття «рідна мова» через пропаганду двох рідних мов сформували специфічну ментальність совєтизованого українця, в якій російське не усвідомлюється як інше, відокремлене від свого, українського. Ідентичність таких людей розмита, зв'язки зі своєю культурою ослаблені, водночас і нашарована на неї російськомовна культура засвоюється поверхово. Саме цю особливість масової свідомості значної частини українського населення зауважив Джеймс Мейс у статті *Україна як постгеноцидна держава* (Масенко, 2010, с. 140).

А головнокомандувач об'єднаних Збройних сил НАТО в Європі Філіп Брідлав схарактеризував російську інформаційну кампанію проти України як «найбільш дивовижний інформаційний бліцкриг, який ми коли-небудь бачили в історії інформаційних воєн», – зауважує С. Оснач (Оснач, 2015). Зважаючи на ці та інші чинники, погоджуємося з думкою, що українську мовну політику можна вважати комплексною мовною політикою зі складним політичним конфліктом (див. про це: Шевчук & Трач, 2009).

Упродовж століть Україна перебувала у складі держав, як наголошують автори праці *Мова і нація* Василь Іванишин і Ярослав Радевич-Винницький, чия мовна політика мала за зразок, на жаль, зовсім не «феномен Мітрідата» (понтійського царя, що володів двадцятьма двома мовами і спілкувався ними зі своїми підданими, урівнявши їх у правах) (Іванишин, 1994, с. 154). У розділі «Мова й політика» названої праці автори цитують першого секретаря Компартії України Петра Шелеста щодо політики злиття мов і народів у період СРСР та її наслідків:

> Це – добре продумана й замаскована пропаганда, спрямована проти піднесення національної свідомості народів СРСР; вона закликає лише до єднання на основі єдиної культури, до сповідування партійних постулатів, до визнання зверхності «старшого брата». А своє, рідне, прадавнє, що склалося історично, впродовж тисячоліть, топчеться й шельмується, зневажається й руйнується (Іванишин, 1994, с. 156).

Радянська ідеологічна машина настирливо підкреслювала факт багатонаціональності й України загалом, й окремих її частин. Стверджувалося, зокрема, що на Донбасі проживають громадяни 116 національностей, і для «національного» спілкування вони мають свої мови, а от для «міжнаціонального» є російська, яку справедливо називають «засобом уніфікації переплавленої маси» (Іванишин, 1994, сс. 156–157).

Подібні процеси спостерігалися й на радянському тоді Закарпатті – найзахіднішому форпості СРСР:

> Докорінна зміна етнічної та соціальної структури, ідеологічна уніфікація (точніше – радянізація) культури і побуту, мовна і культурна асиміляція (русифікація) офіційно проголошувалися основними ознаками «радянського інтернаціоналізму» як способу буденного життя. Очільники державної влади піднесено звітували, що у радянському Закарпатті мирно і дружно жили представники понад тридцяти національностей. Правда, вони замовчували те, що поліетнічний склад населення регіону і мирне співжиття – давня традиція. Адже в усій історії Закарпаття не зустрінемо реальних етнічних конфліктів (Вегеш, 2010, с. 295).

Розмірковуючи про етнічний склад Закарпаття, дослідники дотепер часто, очевидно, неусвідомлено послуговуються радянською міфологемою:

> За даними перепису 2001 року (на жаль, свіжіших даних бракує, бо новий перепис ніяк не проведуть, але склад населення кардинально не змінювався з тих часів), на території області проживають представники понад 100 національностей (Sic! – Авт.). Найбільш чисельна група – українці 1010,1 тис. осіб, або 80,5%, угорці складають 151,5 тис. осіб, або 12,1%, румуни – 32,2 тис. осіб, або 2,6%, росіяни 31,0 тис. осіб, або 2,5%. Роми становлять 1,1%, словаки 0,5%, німці 0,3%, білоруси 0,12%, євреї 0,05%, поляки 0,04% (Белей, 2019a).

Імовірно, цифра (понад 100 національностей) – це накладання радянських лекал на сучасний стан, бо реально перелік національностей в Україні обмежується двома-трьома десятками, залежно від регіону.

У невизначеній позиції української владної еліти щодо мовного питання виявляється її мовно-культурний конформізм, тоді як «успішність реасиміляції таких країн, як Фінляндія, Чехія, Словаччина, Хорватія, Естонія та інших, забезпечила передусім сильна керівна еліта, свідома своєї відповідальності за долю всієї спільноти» (Ткач, 2012, с. 38).

У цьому контексті імпонує думка Леся Белея, який уважає ключовим фактором повноцінної ревіталізації української мови її престиж, а підвищення мовного престижу – значно ефективнішою стратегією, ніж її насаджування адміністративними методами (заборонами інших мов, мовними квотами в теле- та радіоефірі, примусовими змінами мовного ландшафту тощо). Мовний маркетинг, що діє непрямо й не застосовує рестрикцій щодо інших мов, може бути, з точки зору дослідника, оптимальним та ефективним методом здобуття вищого престижу для української мови (Белей, 2019b, с. 137). Позитивна відповідь на головне економічно релевантне питання, «чи є мова товаром?», на думку Орисі Демської та Едуарда Мальцева, відразу робить мову предметом економічного вивчення, прокладаючи

надійні містки між лінгвістикою й економічною наукою. Іншими словами, дає мові ресурси й засоби для посилення самої себе: усвідомлену цінність, економічні важелі, культурний потенціал, політичні інструменти тощо (Демська & Мальцев, 2016, с. 20).

Припускаємо, що таких результатів можна досягти за умови застосування в державі до кожного іншоетнічного анклаву, окрім єдиних визначальних засад (правових, адміністративних та організаційних), ще й низки тих, які враховували б специфічні чинники, породжені неповторним для кожної меншини чи її територіального відгалуження хронотопом, історичним минулим, демографічним та мовно-культурним потенціалом (Гриценко, 2018, с. 31). Такі висновки випливають із того, що кожна національна меншина, зокрема на Закарпатті, має своє іншоетнічне оточення та рівень контактів із ним, досвід користування материнською мовою; неоднаковими є й перспективи збереження та розвитку рідномовного коду, як і оцінки української мови в статусі державної тощо.

Для з'ясування цих чинників добрим підґрунтям можуть слугувати результати соціолінгвістичних досліджень, проведених, зокрема, у польових умовах. До прикладу, укладання та аналіз мовних біографій конкретних людей, зокрема представників національних спільнот, які проживають на території України чи іншої країни, можуть сприяти чіткішому розумінню тих тенденцій, що формують мовнополітичну ситуацію в конкретному регіоні. Саме таку мету, а також укріплення співробітництва в Європі, мають учені з Німеччини та України, які спільно працюють у межах проєкту «Contested Language Diversity – Dealing with Minority Languages in post-Soviet Ukraine» (Wingender, 2021) за методологією **триангуляції** (автобіографічні наративи, суспільні дебати стосовно мовного розмаїття (аналіз медіатекстів) та офіційний менеджмент (документи щодо мовної політики)) з використанням **дискурсивних підходів** (передусім критичного дискурсивного аналізу), розробка яких щодо мовної політики належить до актуальних питань соціолінгвістики.

Зауважмо, що дослідники поняття «мовної особистості», зокрема Тетяна Космеда, акцентуючи на важливості переосмислення традиційних дослідницьких методик, також звертають увагу, що в центрі уваги мовознавців сьогодні не значення як таке, а «значення мовця» і «значення слухача», тобто індивідуальні смисли: мовна особистість характеризується певним ступенем володіння мовою, але, крім того, й соціальним та особистісним вибором мовних засобів (Космеда, 2012, с. 24). Наголошуючи на

доцільності залучення функційних методів, зокрема методу дискурсивного аналізу, для дослідження мовної особистості, науковиця зауважує: мовлення людини, безперечно, спирається на системно-структурні дані про мову в конкретний період її розвитку, на соціальні й лінгвістичні характеристики мовної спільноти конкретного історичного періоду, а також на відомості психологічного характеру, зумовлені ціннісно-настановчими критеріями (Космеда, 2012, с. 26). Значить, що для переходу до мотиваційно-прагматичного рівня роботи із суспільними верствами потрібна додаткова інформація про соціальне функціонування конкретної мовної особистості, вираженої через мову. Іншими словами, ідеться про з'ясування щоразу нових умов так званої вихідної мовної ситуації.

Аналіз уже зібраного й опрацьованого матеріалу, що значно доповнює і розширює авторські попередні спостереження (Шумицька, 2019), дає підстави для таких проміжкових висновків: люди старшого покоління, які навчалися ще в умовах перебування України у складі СРСР, знають, крім рідної (угорської, румунської), російську та інші мови, серед яких і українська; люди ж молодшого віку, які вже навчалися в умовах незалежної України, знають рідну (угорську, румунську) та українську, а також інші мови. При цьому особи, які народилися в місті, володіють більшою кількістю мов, а ту, яка має чи мала статус офіційної, знають на вищому рівні, ніж інші мови. Люди, які працюють у державному секторі, офіційну мову знають краще, ніж ті, які працюють у приватному секторі. Для усіх них важливо знати рідну та офіційну мови й мати належні умови для їх вивчення. Особливий акцент робиться на важливості збереження рідної мови, а також на соціально-економічному чиннику, що часто є визначальним при обґрунтуванні необхідності вивчення офіційної мови. Більшість респондентів часто переходять із мови на мову, при цьому можуть уживати слова з однієї мови в іншій під час перемикання мовного коду. Перехід на мову співрозмовника переважно сприймається як ознака ввічливості й данина традиції: на Закарпатті послуговування кількома мовами – радше норма, ніж виняток.

Отже, наведений фрагмент дослідження, як і головні тези статті, чітко акцентує увагу на тому, що політику «браку мовної політики», яку тривалий час провадять в Україні, з одного боку, чи політичних інсинуацій на мовному ґрунті, з іншого, варто змінити (усвідомлено й послідовно!) на постійну увагу політикуму до проблем мовного життя держави, зокрема її регіонів. Завдяки такому підходу можна забезпечити гармонізацію відносин у суспільстві в мовній сфері, що є передумовою

сталого розвитку держави, забезпечення її територіальної цілісності, буття суспільства без складних конфліктів і потрясінь.

Вивчення мовнополітичної ситуації в регіонах, особливо прикордонних, що сприятиме чіткішому осмисленню реалізації загальнодержавної мовної політики на регіональному рівні, може здійснюватись і за методикою авторського дослідження: аналіз у ретроспективі регіональних нормативно-правових актів, інших документів у їх зіставленні з відповідними законодавчими актами на державному рівні, а також послідовний і систематичний аналіз інформаційного та освітнього простору із застосуванням соціолінгвістичних методів на синхронному зрізі. Оскільки мовнополітична ситуація стосується відповідного регіону з урахуванням історичної площини, то варто фокусувати дослідницьку увагу не тільки на мовній політиці держави, до якої край належав чи належить, щодо регіону, а й на заходах місцевого рівня, спрямованих на зміну мовної ситуації.

Припускаємо, що за умови застосування в державі до кожного іншоетнічного анклаву, окрім єдиних визначальних засад, ще й низки тих, які враховували б специфічні ознаки конкретного регіону, зокрема й Закарпаття, можна змінити недієздатні моделі мовного менеджменту в Україні першої чверті XXI ст. на політику підвищення престижу української мови як державної, як мови навчання, мови засобів масової інформації, культурного процесу, з одного боку, та збереження мов національних меншин, для яких рідна мова та належні умови для її вивчення є пріоритетними, з іншого. Застосування такого підходу сприятиме консолідації українського суспільства та налагодженню конструктивного міждержавного діалогу, зокрема на транскордонні.

Бібліографія

Белей, Л. (2019a, January 24). *Національні меншини Закарпаття: Більшому – більше, меншому – менше*. Uchoose.info. http://uchoose.info/natsionalni-menshyny-zakarpattya-bilshomu-bilshe-menshomu-mensh e/

Белей, Л. (2019b). *Українська мова на початку XXI ст.: Параметризація соціально-лінгвістичних змін*. Люта справа.

Брицин, В. (2004). Мовна політика. Мовна ситуація. In В. Русанівський, О. Тараненко, & М. Зяблюк (Eds.), *Українська мова: Енциклопедія* (3rd ed., Rev. ed., pp. 357–361). «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана.

Вегеш, М. (2010). *Закарпаття 1919–2009 років: Історія, політика, культура*. Видавництво «Ліра».

Гриценко, П. (2018). Мова як індикатор угорсько-українських відносин сьогодення. *Головний редактор*, *2018*(1(46)), 28–39.

Данилевська, О. (2009). *Мова в революції та революція в мові: Мовна політика Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР*. Національна академія наук України, Інститут української мови.

Демська, О., & Мальцев, Е. (2016). Мовна політика: Про ідентичність і успішність у глобальному світі. *Мова: Класичне – модерне – постмодерне: Збірник наукових праць*, *2*, 16–26. http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11412/Demska_Maltsev_Movna_polityka.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Іванишин, В. (1994). *Мова і нація*. Видавнича фірма «Відродження».

Космеда, Т. (2012). *Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу: Монографія*. Коло.

Коцур, В. (2019). Угорська національна меншина у поліетнічному просторі України XXI століття: Мовний чинник. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, *2019*(3–4(99–100)), 64–82.

Кулик, В. (2021). *Мовна політика в багатомовних країнах: Закордонний досвід та його придатність для України*. Дух і літера.

Лазаренко, Л. (2002). Досвід мовних політик світу й українська перспектива. *Українська мова*, *2002*(4), 3–22.

Масенко, Л. (2010). *Нариси з соціолінгвістики*. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».

Мацюк, Г. (2009). *Прикладна соціолінгвістика: Питання мовної політики*. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.

Мовна ситуація в Україні: Між конфліктом і консенсусом. (2008). ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Огієнко, І. (1994). *Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства*. Обереги.

Оснач, С. (2015, June 13). *Мовна складова гібридної війни*. Портал мовної політики. http://language-policy.info/2015/06/serhij-osnach-movna-skladova-hibrydnoji-vijny/

Ткач, Л. (2012). Повернутися до свого материка. In Т. Патрушева (Ed.), *Лариса Терентіївна Масенко: Біобібліографічний покажчик* (pp. 5–78). НаУКМА; Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».

Шевчук, Г., & Трач, Н. (2009). Мовна політика після Помаранчевої революції. *Магістеріум*, *37*, 97–104. http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10776/Shevchuk_Movna_polityka_pislya.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Шумицька, Г. (2019). *Через діалог до взаєморозуміння в мультилінгвальному просторі: регіональна рецепція мовних новацій в освітній сфері: Монографія*. Ґражда.

Шумицька, Г. (2021). *Мовна ситуація на Закарпатті в 1991–2020 роках: Регіональний вимір мовної політики* [Summary of post-doctoral dissertation, Національна академія наук України, Інститут української мови]. Інститут української мови. https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/aref_shumytska.pdf

Яворська, Г. (2000). *Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада*. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні.

Wingender, M. (2021). *Contested language diversity – dealing with minority languages in post-Soviet Ukraine and Russia*. Justus-Liebig-Universität Gießen. https://www.uni-giessen.de/fbz/fb05/slavistik/fachrichtungen/contested_language_diversity/contested_language_diversity

Bibliography (Transliteration)

Beleĭ, L. (2019a, January 24). *Natsional'ni menshyny Zakarpattia: Bil'shomu – bil'she, menshomu – mensh*e. Uchoose.info. http://uchoose.info/natsionalni-menshyny-zakarpattya-bilshomu-bilshe-menshomu-mensh*e*/

Beleĭ, L. (2019b). *Ukraïns'ka mova na pochatku XXI st.: Parametryzatsiia sotsial'no-linhvistychnykh zmin*. Liuta sprava.

Brytsyn, V. (2004). Movna polityka. Movna sytuatsiia. In V. Rusanivs'kyĭ, O. Taranenko, & M. Ziabliuk (Eds.), *Ukraïns'ka mova: Entsyklopediia* (3rd ed., Rev. ed., pp. 357–361). "Ukraïns'ka entsyklopediia" im. M. P. Bazhana.

Danylevs'ka, O. (2009). *Mova v revoliutsiĭ ta revoliutsiia v movi: Movna polityka TSentral'noï Rady, Het'manatu, Dyrektoriï UNR*. Natsional'na akademiia nauk Ukraïny, Instytut ukraïns'koï movy.

Dems'ka, O., & Mal'tsev, E. (2016). Movna polityka: Pro identychnist' i uspishnist' u hlobal'nomu sviti. *Mova: Klasychne – moderne – postmoderne: Zbirnyk naukovykh prats'*, *2*, 16–26. http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11412/Demska_Maltsev_Movna_polityka.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Hrytsenko, P. (2018). Mova iak indykator uhors'ko-ukraïns'kykh vidnosyn s'ohodennia. *Holovnyĭ redaktor*, *2018*(1(46)), 28–39.

IAvors'ka, H. (2000). *Preskryptyvna linhvistyka iak dyskurs: Mova, kul'tura, vlada*. Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni.

Ivanyshyn, V. (1994). *Mova i natsiia*. Vydavnycha firma "Vidrodzhennia".

Kosmeda, T. (2012). *Ego i Alter Ego Tarasa Shevchenka v komunikatyvnomu prostori shchodennykovoho dyskursu: Monohrafiia*. Kolo.

Kotsur, V. (2019). Uhors'ka natsional'na menshyna u polietnichnomu prostori Ukraïny XXI stolittia: Movnyĭ chynnyk. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' im. I. F. Kurasa NAN Ukraïny*, *2019*(3–4(99–100)), 64–82.

Kulyk, V. (2021). *Movna polityka v bahatomovnykh kraïnakh: Zakordonnyĭ dosvid ta ĭoho prydatnist' dlia Ukraïny*. Dukh i litera.

Lazarenko, L. (2002). Dosvid movnykh polityk svitu ĭ ukraïns'ka perspektyva. *Ukraïns'ka mova*, *2002*(4), 3–22.

Masenko, L. (2010). *Narysy z sotsiolinhvistyky*. Vydavnychyĭ dim "Kyievo-Mohylians'ka akademiia".

Matsiuk, H. (2009). *Prykladna sotsiolinhvistyka: Pytannia movnoï polityky*. Vydavnychyĭ tsentr LNU imeni Ivana Franka.

Movna sytuatsiia v Ukraïni: Mizh konfliktom i konsensusom. (2008). IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukraïny.

Ohiienko, I. (1994). *Nauka pro ridnomovni obov'iazky: Ridnomovnyĭ katekhyzys dlia vchyteliv, robitnykiv pera, dukhovenstva, advokativ, uchniv i shyrokoho hromadianstva*. Oberehy.

Osnach, S. (2015, June 13). *Movna skladova hibrydnoï viĭny*. Portal movnoï polityky. http://language-policy.info/2015/06/serhij-osnach-movna-skladova-hibrydnoji-vijny/

Shevchuk, H., & Trach, N. (2009). Movna polityka pislia Pomaranchevoï revoliutsiï. *Magisterium*, *37*, 97–104. http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10776/Shevchuk_Movna_polityka_pislya.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Shumyts′ka, H. (2019). *Cherez dialoh do vzaiemorozuminnia v mul′tylinhval′nomu prostori: Rehional′na retseptsiia movnykh novatsiĭ v osvitniĭ sferi: Monohrafiia*. Grazhda.

Shumyts′ka, H. (2021). *Movna sytuatsiia na Zakarpatti v 1991–2020 rokakh: Rehional′nyĭ vymir movnoï polityky* [Summary of post-doctoral dissertation, Natsional′na akademiia nauk Ukraïny, Instytut ukraïns′koï movy]. Instytut ukraïns′koï movy. https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/aref_shumytska.pdf

Tkach, L. (2012). Povernutysia do svoho materyka. In T. Patrusheva (Ed.), *Larysa Terentiïvna Masenko: Biobibliohrafichnyĭ pokazhchyk* (pp. 5–78). NaUKMA; Vydavnychyĭ dim "Kyievo-Mohylians′ka akademiia".

Vehesh, M. (2010). *Zakarpattia 1919–2009 rokiv: Istoriia, polityka, kul′tura*. Vydavnytstvo "Lira".

Wingender, M. (2021). *Contested language diversity – dealing with minority languages in post-Soviet Ukraine and Russia*. Justus-Liebig-Universität Gießen. https://www.uni-giessen.de/fbz/fb05/slavistik/fachrichtungen/contested_language_diversity/contested_language_diversity

The Phenomenon of Language Policy in the Ukrainian Sociolinguistic Tradition: Approaches to Its Analysis in the Regional Dimension

Summary

This article is devoted to the analysis of approaches to understanding the phenomenon of language policy in the Ukrainian sociolinguistic tradition during the twentieth and twenty-first centuries. The study points out the versatility and ambiguity of the term "language policy", taking into consideration its interdisciplinary nature, multifaceted functioning in the language, and its usage along with the terms "language planning", "language construction",

"language management" and so on. The author proposes using the term "language policy situation" along with the concept of "language situation", which is already established in the Ukrainian sociolinguistic tradition, and by which we mean the regional dimension of national language policy.

Attention has been drawn to the importance of constant attention of politicians to the issues of language life of the state and its individual regions, especially border ones. What is significant is an objective assessment of the state of language usage, and efforts aimed at ensuring the harmonisation of relations in society in the language sphere or significantly contributing to its achievement. The author also draws attention to the importance of rethinking traditional research methods, in particular the feasibility of using discursive approaches (especially critical discursive analysis). She observes that their elaboration in the context of language policy is a topical issue in sociolinguistics.

Zjawisko polityki językowej w ukraińskiej tradycji socjolingwistycznej: podejście do jego analizy w wymiarze regionalnym

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest analizie rozumienia polityki językowej w ukraińskiej tradycji socjolingwistycznej w XX i XXI wieku. W opracowaniu zwrócono uwagę na wszechstronność i niejednoznaczność terminu „polityka językowa", biorąc pod uwagę jego interdyscyplinarny charakter, wieloaspektowe funkcjonowanie w języku oraz używanie obok terminów „planowanie językowe", „budowanie języka", „zarządzanie językiem" itd. Autorka proponuje stosowanie terminu „sytuacja pod względem polityki językowej" wraz z pojęciem „sytuacja językowa", które jest już ugruntowane w ukraińskiej tradycji socjolingwistycznej i przez które rozumiemy regionalny wymiar ogólnokrajowej polityki językowej.

W opracowaniu podkreślono znaczenie stałej uwagi polityków, kierowanej na problematykę językową państwa i jego poszczególnych regionów, zwłaszcza przygranicznych, obiektywnej oceny stanu używania języka, zapewnienia harmonizacji stosunków społecznych w sferze językowej lub znaczących dzia-

łań w kierunku jej osiągnięcia. Autorka zwraca również uwagę na znaczenie ponownego przemyślenia tradycyjnych metod badawczych, a szczególnie na możliwość zastosowania podejść dyskursywnych (zwłaszcza krytycznej analizy dyskursu). Zauważa, że ich opracowanie w kontekście polityki językowej jest aktualnym zagadnieniem w socjolingwistyce.

Keywords: sociolinguistics; language policy; language construction; language planning; language management; language situation; language policy situation; discursive analysis

Słowa kluczowe: socjolingwistyka; polityka językowa; budowanie języka; planowanie językowe; zarządzanie językiem; sytuacja językowa; sytuacja pod względem polityki językowej; analiza dyskursu

Halyna Shumytska, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7806-2963
Correspondence: halyna.shumytska@gmail.com

The preparation of this article was self-financed by the author.

Competing interests: The author has declared that she has no competing interests.

Publication history: Received: 2021-10-29; Accepted: 2022-03-03; Published: 2022-12-24